

mens en dier
in de primitieve kunst van twee oceanen

UTRECHT
Centraal Museum
van 9 Juli t/m 3 Sept. 1950

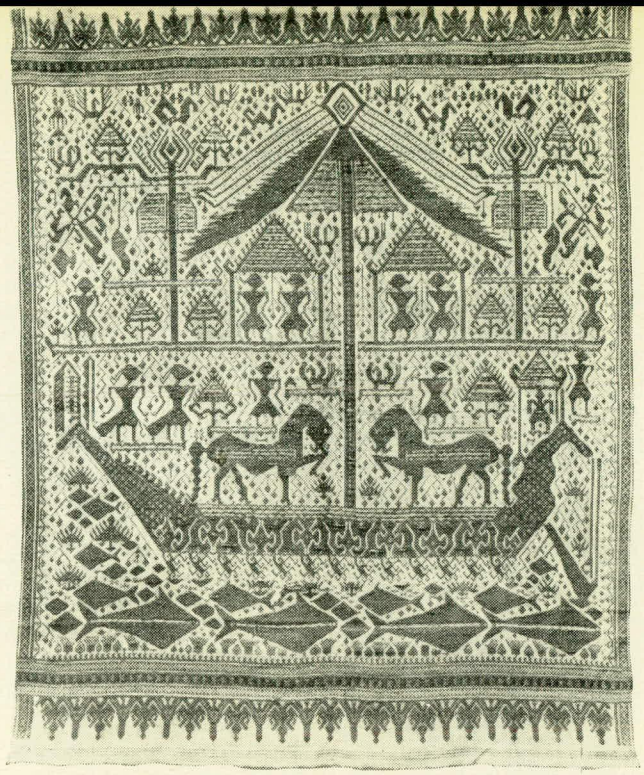
Centraal Museum Utrecht

mens en dier
in de primitieve kunst van twee oceanen

Tentoonstelling onder auspiciën van de
afdeling Culturele en Physische Anthropologie
van de Kon. Ver. „Indisch Instituut"
te Amsterdam, op initiatief en met
medewerking van particulieren te Utrecht.

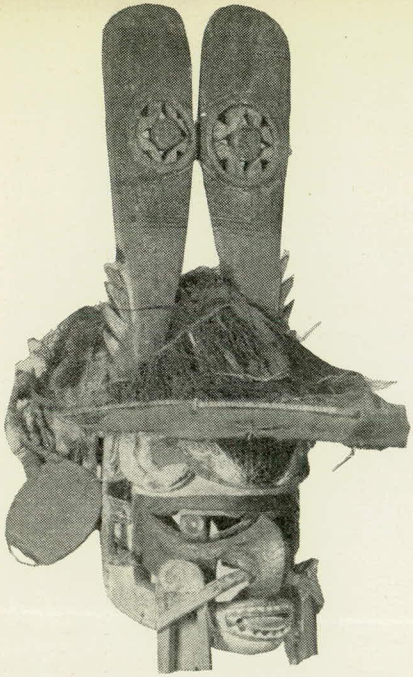
Sapundu,
offerpaal gebruikt
bij dodenfeesten.
Boven Dusungebied,
Kalimantan (Borneo),
Indonesië.

Weefsel met afbeelding van zieleschip waarop mens- en dierfiguren. Kroë, Zuid-Sumatra, Indonesië.

Tussen de Oostkust van Afrika en de Westkust van Amerika strekt zich een geweldig eilandenrijk uit, dat ruwweg begrensd wordt door een driehoek met als hoekpunten Madagascar, Vancouver en Kaap Hoorn. De belangrijkste onderdelen van dit gebied zijn Madagascar, Indonesië, Nieuw Guinea, Melanesië, Mikronesië en Polynesië. Het is duidelijk, dat over een dergelijk uitgestrekt gebied de plaatselijke culturen onderling zeer zullen verschillen, maar toch heeft men het recht al deze eilanden en archipels in zekere zin als een eenheid te beschouwen. Australië dat geographisch binnen de genoemde driehoek ligt, staat cultureel apart.

De titel van deze tentoonstelling spreekt over primitieve kunst. Het woord is hier gebruikt in de gangbare volkenkundige betekenis om een tegenstelling aan te geven tot de kunst van volken met een meer ontwikkelde cultuur. Daarom is op deze expositie ook slechts dat deel van Indonesië vertegenwoordigd, dat weinig of niet beïnvloed is door de Voorindische cultuur. Binnen de beperkte ruimte streeft deze expositie geenszins naar volledigheid. Er is slechts getracht uit dit gebied een aantal karakteristieke voorwerpen bijeen te brengen, die een beeld kunnen geven van de artistieke prestaties van de vertegenwoordigde volken. De keuze der voorwerpen is dan ook geleid door aesthetische criteria.

**Tatanua-masker,
gebruikt bij feesten
ter ere van de overledene.
Nieuw Ierland, Melanesië.**

Het gebruik van mens en dierfiguur in de primitieve kunst heeft meestal een religieuze of magische betekenis en daarmee hangt samen, dat het portret in onze zin bijna ontbreekt. Naast meer realistische uitbeeldingen vinden we allerlei styleringen en fantastische combinaties van verschillende figuren, waarvan de betekenis ons vaak slechts duidelijk wordt, als we de religieuze achtergrond kennen. Echter ook zonder kennis daarvan kunnen we onder de indruk komen van de suggestieve kracht en intense artisticiteit, die uit vele van deze voorwerpen spreekt.

Madagascar behoort naar volk en cultuur meer bij Oceanië en Indonesië dan bij Afrika. Tot het Indonesische gebied behoren ook de Nicobaren en de Philippijnen.

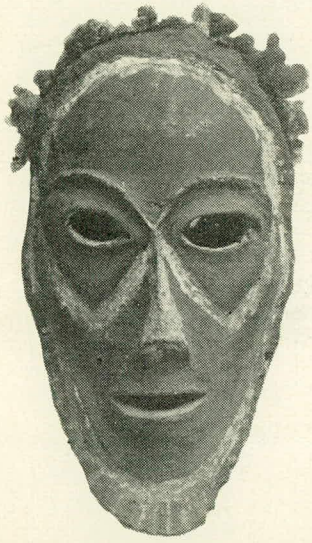
Zeer begaafd op artistiek gebied is het volk van de Bataks op Sumatra. Hun plastiek kenmerkt zich door een intensiteit van uitdrukking bij een rustige oppervlakte behandeling, terwijl zij slechts zelden gebruik maken van kleuren. Zeer bekend zijn de toverstaven. Ook maskers komen voor en we vinden naast maskers met streng gestyleerde trekken ook andere, die meer tot de natuurlijke gelaatsvorm naderen. Artistiek zeer belangrijk zijn de Kroëweefsels van Zuid-Sumatra.

Van het eiland Nias ten Zuiden van Sumatra zijn vooral de voorouderbeelden bekend geworden. Naast een soms ver gaande stylering van gestalte en gezicht, vinden we vaak een realistische uitbeelding van allerlei voor ons gevoel accidentele gegevens zoals sieraden en hoofdtooi. Zeer belangrijk is de plastiek van het kleine eilandje Enggano.

Vergeleken met de statische kunst van de Bataks is het werk van de Daya's op Kalimantan (Borneo) veel levendiger en beweeglijker, soms op het barokke af. Van de plastiek zijn vooral de zg. hampatongs te vermelden, palen opgericht in verband met de voorouderverering. De maskers van Borneo kunnen van een fantastische schoonheid zijn. Speciaal munten de Daya's uit in weef-, vlecht- en kralenwerk, waarin tal van motieven ontleend aan mensen- en dierenwereld, soms haast onherkenbaar gestyleerd, verwerkt worden.

Celebes is arm aan plastiek. Daarentegen vinden we op de Zuidwester en Zuidooster Eilanden een rijk ontwikkelde beeldende kunst eenvoudig en nobel van vorm, in gebruik bij de voorouder cultus.

Nieuw Guinea is een wereld op zich zelf, waarin we verschillende stijlgebieden kunnen onderscheiden, waarvan enkele hierna vermeld worden. De Geelvinkbaai is vooral bekend door de voorouderbeelden, korwars, waarbij het accent geheel op het hoofd ligt. Verder naar het Oosten vinden we verschillende locale stijlen. Bekend zijn de prauwfiguren met vogelfiguur van de eilanden ten Noorden van de kust. Rondom het Sentani-Meer vinden we weer een andere stijl met overmatig lange, magere figuren. Vooral belangrijk zijn de beschilderde boombasten uit dit gebied. De Humboldt-baai vertoont weer een andere stijl.

Masker,
gemodelleerd op een schedel.
Nieuw Brittannië, Melanesië.

**Houten figuur,
Sepik rivier,
Nieuw Guinea,
Melanesië.**

De Zuidkust van de Westelijke helft van dit eiland vertoont op het gebied van plastiek minder verscheidenheid. Te vermelden zijn de vooruderbeelden en totemistische snijwerken van het Mimika-gebied.

Het belangrijkste stijlgebied van Nieuw Guinea is het stroomgebied van de Sepik. De kunst van deze streek is ongeëvenaard in verscheidenheid en intensiteit, fantastische pracht en magische suggestie. Een bijzonderheid van dit gebied zijn de schedels met een uit klei geboetseerd gelaat.
Het kleine eilandje Tami is het centrum van een aparte stijl, die meer overeenkomst vertoont met de Geelvinkbaai dan met het naburige Sepikgebied.

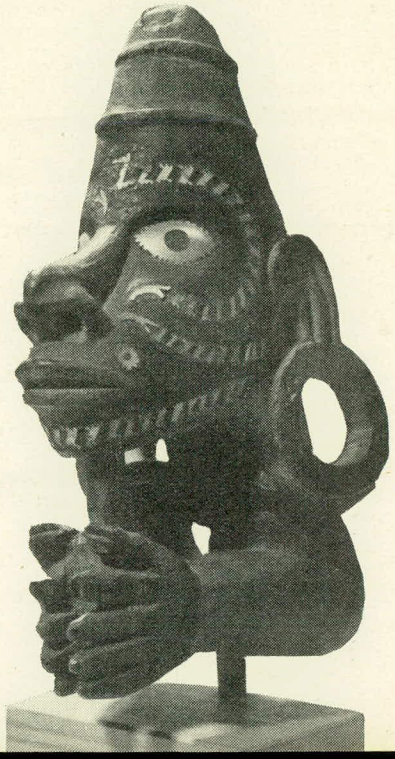
De Zuidoostpunt van Nieuw Guinea met de daarbij aansluitende eilanden vormen het Massim-gebied, dat gekenmerkt wordt door een uiterst verfijnde en elegante stijl met een grote voorliefde voor sierlijk ornament.

Het laatste te vermelden stijlgebied strekt zich uit rondom de Golf van Papua. We vinden hier weer een uitbundige fantasie en een overvloedig gebruik van polychromie.

De belangrijkste eilanden en archipels, die tezamen Melanesië vormen, zijn de Admiraliteits Eilanden, Nieuw Ierland, Nieuw Brittannië, Salomons Eilanden, Nieuwe Hebriden en Nieuw Caledonië.
Terwijl de kunst van de Admiraliteits Eilanden vrij statisch is — de plastiek beperkt zich hoofdzakelijk tot staande en face geziene figuren — wordt de kunst van Nieuw Ierland gekenmerkt door een intense dynamiek en uitbundigheid van kleur, vorm en versiering. We vinden een grote rijkdom van maskers en houtsnijwerk, fantastisch van vorm en compositie, waarbij vaak mensen en dieren op vreemde wijze dooreengestrengeld worden. Van Nieuw Brittannië verdienen vooral de schedelmaskers vermelding.

De Salomons Eilanden bieden weer een sober beeld. Polychromie ontbreekt vrijwel geheel, de vormen zijn vaak elegant en altijd eenvoudig. Zeer geliefd op deze eilanden is het inleggen met parelmoer. Karakteristiek zijn de prauwversieringen bestaande uit een menselijke kop met handen en de ingelegde schilden.

De kunst van de Nieuwe Hebriden is weer rijk aan kleuren en meer barok van vorm en wordt meestal gekenmerkt door vloeiende lijnen, terwijl daarentegen op Nieuw Caledonië van kleuren veel minder gebruik wordt gemaakt en de plastiek van dit eiland vaak een zekere stugheid van lijn heeft, die vooral aan de koppen een wat ruige uitdrukking geeft.

Prauwversiering.
(musumusu)
Salomons eilanden,
Melanesië.

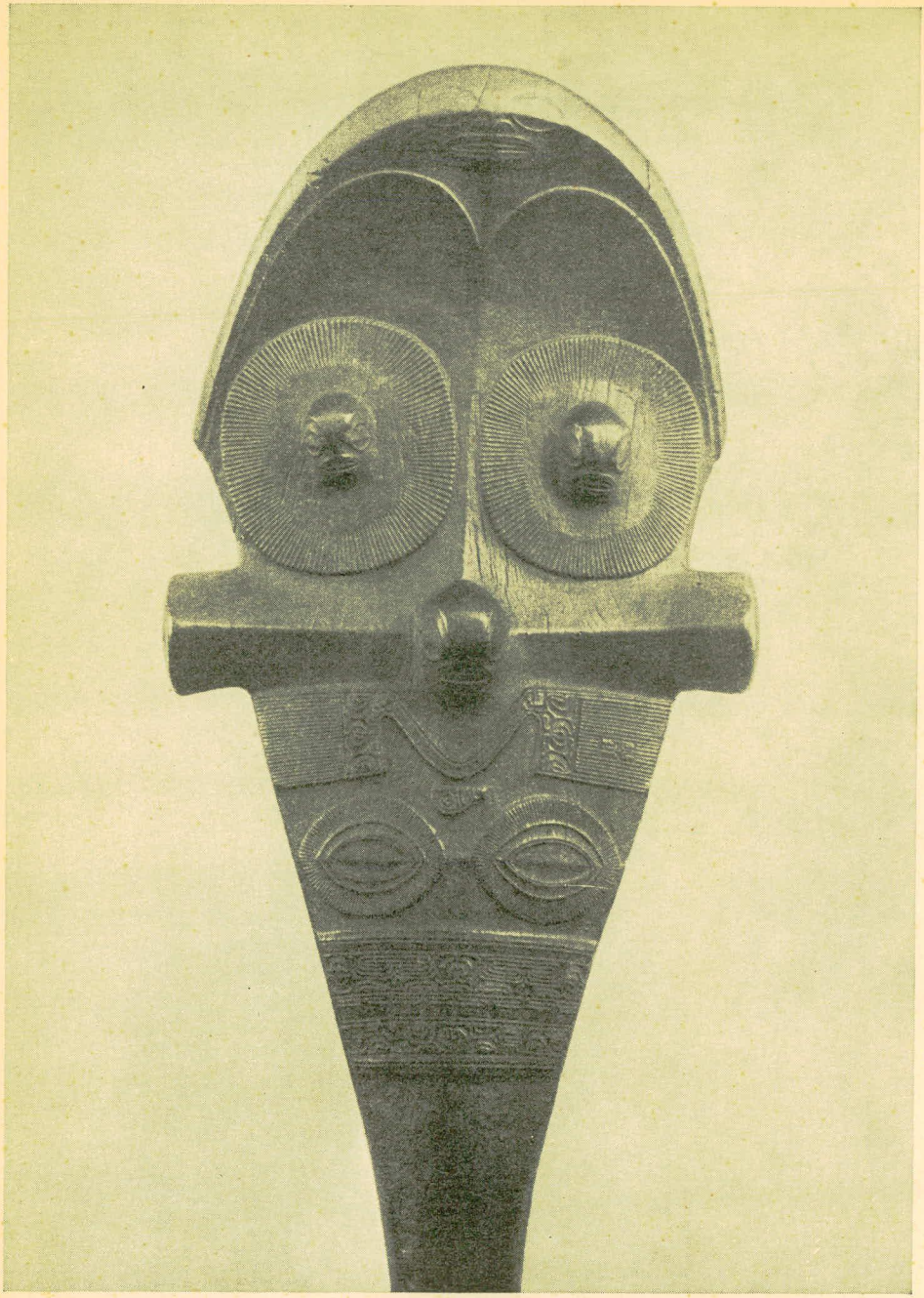
De rest van de eilanden in de Stille Zuidzee behoort tot Mikronesië en Polynesië. Enkele belangrijke onderdelen van deze gebieden zijn op deze tentoonstelling helaas niet vertegenwoordigd en worden daarom hieronder ook niet verder genoemd.

De kunst van de Maori's op Nieuw Zeeland behoort mede tot het beste wat door primitieve volken op het gebied van kunst gepresteerd is. Het houtsnijwerk kenmerkt zich door voortreffelijke afwerking en door een rijke ornamentiek, waarin de spiraal een grote rol speelt. Een typisch motief is de kop met uitgestoken tong. Speciale aandacht verdienen de uit een soort jade vervaardigde hei tiki's.

De plastiek van Centraal Polynesië is veel armer aan vormen dan die van de randgebieden zoals Nieuw Zeeland, Hawaii, Paaseiland en de Marquesas. De koppen van de hout- en steensculpturen van deze laatste eilandengroep verraden duidelijk, dat zij gebaseerd zijn op de schedel.

Jade borstornament (hei tiki). Nieuw Zeeland, Polynesië.

Boveneinde van een zware houten knots. Marquesas, Polynesië.

